

NIELS JØRGEN HAAGERUP:

## Det danska experimentet

*Svensk Tidskrifts danske medarbetare, redaktör Niels Jørgen Haagerup, ger en bred översikt av det politiska läget i Danmark vid det nya årets ingång. Danmark har numera en koalitionsregering, men det är ovisst om den kommer att hålla ihop i två år till mandatperiodens utgång. Den bildades inte på grund av väljarnas i ett val uttalade vilja, som den svenska borgerliga regeringen, utan efter förhandlingar mellan två partier, Venstre och Socialdemokratiet, som tidigare aldrig samarbetat. Att det blev denna lösning berodde på det kärva ekonomiska läget i Danmark. Regeringen har haft vissa framgångar, men i andra mindre trängande fall har man helt enkelt inte velat handla. Men regeringens verkliga prövostund kommer i vår. Fackföreningarna står i stark opposition till regeringen, och när nya avtal mellan arbetsmarknadens parter skall träffas, kommer regeringen med visshet i kläm.*

Man har sett och upplevat mycket i dansk politik sedan chockvalet 1973, som fördubblade antalet partier i Folketinget från fem till tio. Nya stora väljarströmningar demonstrerades vid valen 1975 och 1977. Inte många länder kan uppvisa så stora förändringar i partiernas inbördes styrka eller så många nya politiska partier under en så kort period. Väl att märka är det partier som kunnat överleva; med Mogens Glistrups så kallade Framstegsparti som det röstmässigt mest stabila!

Men ett regeringssamarbete mellan Socialdemokraterna och Venstre, de två huvudmotståndarna i dansk politik, det hade man inte tidigare upplevt. Detta är vad Danmark nu upplever, och båda partierna försäkrar att det inte är tal om någon dagslända. Om regeringssamarbetet kommer att fortsätta efter 1981, när det blir val (valperioden i Danmark är fyra år) och förutsatt att regeringen håller ihop så länge, är rätt osäkert. Då det även i bästa fall inte kan vara särskilt mycket som regeringen kan åstadkomma på bara två år, kunde en del tala för att de två partierna försöker att hålla ihop ännu ett tag, kanske en hel valperiod på fyra år. Men något avtal om den saken föreligger absolut inte.

Vilken var bakgrunden till denna överraskande regeringsbildning? Den viktigaste orsaken var utan tvivel att Anker Jørgensens socialdemokratiska minoritetsregering hade kört fast. Anker Jørgensen är både populär och respekterad men har inte demonstrerat några större ledarämnen. Hans avsikt med att söka få regeringen utvidgad var att dra fler partier in i medansvaret för den ekono-

miska politiken vid en tidpunkt, då obehagliga beslut skulle fattas för att stoppa den ständigt ökande skuldsättningen i utlandet. Denna skuldsättning var mycket svår för regeringen, ty den fortsatte att växa i oroväckande grad och närmade sig ett tiotal miljarder kronor om året med därav följande efter hand mycket stora räntebördor för det danska samhället.

Anker Jørgensen kunde genom att bredda regeringen samtidigt splittra den borgerliga oppositionen. Detta var, sade han frejdigt och öppet, hans mål, långt innan han fått något av de borgerliga partierna att acceptera samarbete på regeringsnivå med socialdemokraterna. I dag är denna splittring ett faktum. Men den skall ses mot bakgrund av den faktiska omöjligheten för de borgerliga partierna att inom överskådlig framtid få majoritet i Folketinget.

Framstegspartiet, som fortfarande är näst största parti i Folketinget med 26 mandat mot socialdemokraternas 65 och Venstres 22, kan inte tänkas bli en pålitlig partner i en borgerlig regering, och inte i någon annan regering heller. Mot slutet av 1978 var partiet och dess folketingsgrupp engagerat i en mycket hetsig debatt mellan vad som på danska kallas "strammere" och "slappere", eller hökar och duvor. Därmed menas anhängare av en viss moderation av den hårda linjen och av samarbete med andra borgerliga partier på den ena sidan – duvorna – och på den andra sidan Glistrups och hans trofasta anhängares fasthållande vid den hårda kompromisslösa linjen. En spännande omröstning, som föreföll kunna leda till partiets sprängning, gav hökarna en knapp se-

ger (14–12) i frågan om partiets hållning till skattepolitiken. Det finns inte den ringaste möjlighet för partiet att få stöd i sin skattepolitik av andra partier. Men den hårda protestlinjen är den som med största sannolikhet kan hålla kvar de 15 % av väljarna, som under tre val sedan 1973 givit sina röster åt Mogens Glistrup.

#### **Regeringssamarbetet**

Det var därför och som en bekräftelse på att en borgerlig regeringsbildning inte är tänkbar under överskådlig tid, som Venstre under sin nye ledare, den 39-årige Henning Christophersen och med stöd av partiets "gamla" kämpar Anders Andersen (nuvarande finansministern) och Nathalie Lind (nuvarande justitieministern) beslöt sig för ett regeringssamarbete med Socialdemokratiet.

Det skall tilläggas att detta skedde bara få månader sedan ett utbyggt samarbete – fyrklöversamarbetet – inletts mellan de fyra borgerliga partierna Venstre, Det konservative Folkeparti, Centrumdemokraterna och Kristelig Folkeparti. Harmen var alltså stor bland de konservativa, och den vände sig främst mot Venstre. Bland Det radikale Venstres medlemmar rådde bitterhet, men denna vände sig mot Socialdemokratiet, de radikalas tidigare bästa partner. De radikala kände sig övergivna, men detta skall ses mot bakgrund av att de bara har sex mandat i det nuvarande Folketinget, det minsta antal partiet har haft sedan det 1905 bröt sig ut ur det moderata Venstre.

Däremot har Centrumdemokraterna

överraskande erbjudit sig som SV-regeringens parlamentariska räddningsplanka, när den har behov av en sådan. Regeringen har inte klar majoritet. Den saknar en röst, även om den fått löfte om stöd av den ena av Folketingets två representanter för Färöarna och även om skeppsredare Asger Lindinger – vald av Centrumdemokraterna och själv stiftare av Erhvervspartiet vars ende representant han är – i förväg utlovat stöd åt SV-regeringen.

Regeringen tänker emellertid inte basera sin tillvaro på Lindingers och Centrumdemokraternas välvilja. Den anstränger sig för att få med åtminstone ett av de övriga partierna i mitten eller till höger i ett samarbete om genomförande av sitt program. Om detta lyckas är fortfarande ovisst. Men trots ett par spännande omröstningar i Folketinget under hösten kort efter regeringens tillkomst – särskilt den om momshöjningen till 20,25 % – verkar det inte som om regeringens parlamentariska liv vore hotat. Men andra faror lurar.

#### Programmet

Innan regeringens chanser granskas är det nödvändigt att påminna sig vad dess program egentligen innehåller. Programmet har uppkallats efter det ställe där regeringsförhandlingarna fördes, nämligen Marienborg, den danske statsministerns Harpsund. Programmet har följande huvudpunkter:

- underskottet i betalningsbalansen skall nedbringas från 9–10 miljarder kr till 6,5 miljarder 1979 och mindre 1980

– en finanspolitisk åtstramning på ca 6 miljarder kr 1979 genom höjd moms, lägre avdrag i inkomstbeskattningen samt sparande (1,6 miljarder kr)

- pris- och lönestopp från 28 augusti 1978 till 1 mars 1979

– skärpt inkomstpolitik, som inte definieras närmare. Men det skall hållas trekantförhandlingar mellan regeringen och parterna på arbetsmarknaden

- lågräntelån till exportföretag på 1 miljard kr

– värdestegringsavgift i stället för den nuvarande kapitalskatten. Denna omstridda punkt på programmet var ännu inte klarlagd i slutet av 1978

- sparande inom arbetslöshetsförsäkringen på 200–300 miljoner kr

– ökning av polisstyrkan

– förbättrad administration av folkskolan med utbyggd historieundervisning och ökad användning av betyg

– beslut om atomkraft först efter tio års avfallsundersökningar, men atomkraft inkluderas fortfarande i energipolitiken. Naturgasnätet minskas och en ledning dras från Västjylland till Köpenhamn och nätet anslutes till det tyska och svenska

- uppskov med att bygga Stora Bältsbron på obestämd tid

– oförändrad utrikes- och försvarspolitik.

SV-regeringen har setat för kort tid för att man skall kunna bedöma om detta program kan realiseras. Enligt tidningskommentarerna och opinionsundersökningar hade Venstre vunnit mest under regeringsförhandlingarna, och de första "provvalen" gav också Venstre vissa framgångar och socialde-

mokraterna – och där jäste det i leden – viss tillbakagång, även om utslagen inte var särskilt stora. En annan opinionsundersökning visade emellertid, att ett flertal inom alla partier mer stödde socialdemokraterna än Venstre. De konservativa liksom Kristelig Folkeparti betvivlade att regeringen skulle kunna hålla till 1981.

#### **Ekonomi och avtalsförhandlingar**

Det förefaller finnas goda möjligheter för att underskottet i betalningsbalansen kan nedbringas till 6.5 miljarder kr 1979, om tendenserna från slutet av 1978 håller sig. Dansk export hade ganska god framgång, sedan den under längre tid haft svårt att hävda sig i konkurrensen.

Den danska regeringen önskar också deltaga i det utbyggda europeiska valutasamarbetet. Danmark har haft goda erfarenheter av valutaormen, även om den danska kronan vissa tider varit klart övervärderad till följd av att den dragits med upp av den tyska D-marken. Men flera mindre justeringar har klarat detta problem. Så ofta förekommande justeringar blir knappast möjliga i det europeiska valutasamarbetet. I gengäld kan dansk ekonomisk politik tillföras ett starkare element av stabilitet utifrån. Detta är i vart fall vad man hoppas.

Men – vad säger intresseorganisationerna, vad vill fackföreningarna? Vid utgången av 1978 fanns det stora skillnader på krav och synpunkter från arbetsmarknadens två parter. Fackföreningarna krävde oförändrad eller höjd reallön, kortare arbetstid och genomförande av ekonomisk demokra-

ti, dvs medägarerätt till företagen. Arbetsgivarföreningen krävde däremot direkta lönesänkningar och slut på den automatiska dyrtidsregleringen. Ett dåligt skämt, fnyste en fackföreningsledare. Nej, det är inget skämt, förklarade Arbetsgivarföreningens ordförande.

Det finns tydligen möjligheter till en hård konfrontation. Ekonomiminister Per Haekkerup har varnande sagt, att parterna tydligen räknar med att regeringen skulle ingripa i avtalssituationen, sedan denna börjat med sådana motsättningar. Det vill inte regeringen, sade Haekkerup. Men, frågades det i pressen, avser regeringen att förbli passiv åskådare, om landet våren 1979 kastas ut i en långvarig och dyr konflikt?

Socialdemokratiet och Anker Jørgensen personligen är tydligen skakade av det kritiska mottagande som SV-regeringen och dess program fått av fackföreningarna och av LO-chefen Thomas Nielsen, vars personliga inställning till Anker Jørgensen är kylig. Det är förmodligen förhållandet till LO som är regeringens Akilleshäla. Om konfrontationen på arbetsmarknaden utlöser en konflikt på vårsidan, blir detta mycket besvärligt för regeringen.

Socialdemokraternas fackföreningsflygel – som Anker Jørgensen själv tillhört i sin egenskap av fackföreningsordförande – kommer att få mycket svårt att i en eventuell lag i Folketinget pressa igenom en lösning som ligger långt från LOs krav. Och om LOs krav tillgodoses i någorlunda utsträckning, kommer regeringens inkomstpolitik att läggas i ruiner. Dess enda möjlighet ligger i att belöna återhållsamhet i fråga om löner med

skattemässig premiering, varvid den redan för höga danska inkomstnivån kanske i allra bästa fall kan hindras att växa till i förhållande till andra och konkurrerande länders.

#### **Hur stark är regeringen?**

Det finns emellertid inte bara ekonomiska perspektiv att lägga på denna problemställning. Slutligen kan det bli fråga om ett styrkeprov, ja, det är redan ett styrkeprov, mellan den parlamentariska regeringen och de mäktiga intresseorganisationerna. Det kan visa sig vara avgörande för hela demokratin att regeringen kan få sin vilja igenom – dvs om den har den vilja som behövs. Det är detta som kommer att visa sig.

Tills vidare är det åtskilligt som tyder på att regeringens handlingskraft är mindre än den själv avsåg att den skulle bli. Den har tagit färre initiativ än den tänkte sig, och detta hänger säkert ihop med att det ligger i grunden för Marienborgsavtalet att vad de två partierna inte kan enas om skall man föra åt sidan, dvs man skall fortsätta som förut.

Redan har några sprickor visat sig, inte så mycket på grund av ny oenighet mellan Socialdemokratiet och Venstre utan snarare på grund av att de två partierna under de långa förhandlingarna försummade att taga ställning till vissa problem som snabbt dök upp. Bland dessa finns kravet på sociala kompensationer för momshöjningarna. Detta sista var orsaken till att momsens höjdes till 20.25 % och inte bara till 20 %.

Regeringens handlingskraft kan alltså bli för svag, delvis på grund av Socialdemokra-

tiets rädsla för att göra något som kan skapa stridigheter och nytt motstånd från fackföreningar och från partiets egen vänsterflygel. Det är rätt typiskt att en representant för vänsterflygeln i slutet av november sade, att regeringen enligt hennes uppfattning uppfört sig bättre än väntat, eftersom den inte framlagt några lagförslag av det slag som hon och andra fruktat.

#### **Regeringens vardag**

I sitt praktiska vardagsarbete vaktar de sju Venstreministrarna och de 14 socialdemokratiska ministrarna noga på varandra genom ett system av kontrollministrar. Det fungerar så att varje Venstreminister har två socialdemokrater att kontrollera, och detta ger Venstres ministrar mer arbete än socialdemokraterna har. I detta system ligger givetvis en viss ömsesidig misstro, men det avser att hindra samarbetet att gå sönder mellan de trots allt ganska olika partierna.

Ett annat karakteristiskt inslag i regeringens sammansättning är att Venstres ministrar med Anders Andersen i spetsen står för skatterna och för arbetsmarknadspolitiken (lantbruksministern och handelsministern är från Venstre) medan ministerier som de för undervisning, kultur och kyrka sköts av socialdemokrater. Här behövs en bättre balans om det inte skall uppstå oro bland partimedlemmarna. Tills vidare har Venstre varit mest tillfredsställt, medan missnöje funnits och finns bland socialdemokraterna.

Regeringen vill emellertid bli bedömd på sina handlingar och resultat, och den kan inte vänta mycket beröm eller sympati från

andra, bortsett då från Centrumdemokraterna och delvis från Kristelig Folkeparti. Vad beträffar Det konservative Folkeparti har det fått möjlighet att organisera sig som ett konstruktivt oppositionsparti, eftersom varken Framstegspartiet eller de tre partierna på vänsterflygeln kan förväntas utföra något som helst av det slaget.

Det radikale Venstre lever nu isolerat för sig självt, en egendomlig ensamhet för ett en gång så centralt och inflytelserikt parti. Retsförbundet uppträder med kompakt motstånd mot EG – det enda borgerliga anti-EG-partiet – och hoppas att bli uppmärksammat i samband med de direkta valen till EG. Men den sk folkrörelsen mot EG står

under starkt kommunistiskt inflytande.

Det är alltså inte i Folketinget som SV-regeringen möter en stark om än inte samlad opposition. Motståndet kommer dels ifrån, från socialdemokraternas egen vänsterflygel, dels från fackföreningarna. Det kan ligga åtskilligt av taktik i LO-ordföranden Thomas Nielsens hårda linje mot regeringen, eftersom han på det sättet kanske mera effektivt kan hålla det kommunistiska inflytandet i fackföreningarna under kontroll. Men också för honom blir vårens avtalssituation ett avgörande prov. Varken han eller regeringen kommer att vara helt densamma när det provet väl är överständet.